

ІРИНА ПРОЦИК

Національний університет „Києво-Могилянська академія”

Київ, Україна

Розвиток української футбольної лексики у Східній Галичині на початку ХХ століття

Вступні зауваги

Предметом дослідження в цій статті є українська футбольна лексика в період її найактивнішого формування — у перші десятиріччя ХХ ст., коли на українських землях інтенсивно поширювано відомості про гру в копаний м'яч та серед широкого загалу українців пропаговано футбол як новий елемент міської культури. Оскільки сама гра не була українським винаходом (перші відомості про «гру в м'яч, копаний ногами» в Україні з'явилися завдяки українцям, які побували на батьківщині футболу — у Великобританії — і там ознайомилися з особливостями цієї гри та представили їх широкому загалові земляків), то й слова на позначення її основних понять нерідко запозичувано.

Джерельною базою для розвідки стали спеціальні українські видання, присвячені футболі, зокрема книги: *Копана (Association Football)* (1900) Володимира Лаврівського, *Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч* (1906) Івана Боберського, *Копаний мяч* (1926) Осипа Верхоли, а також різножанрові тексти в українській спортивній пресі першої половини ХХ ст., що виходила у Львові та Перемишлі, насамперед футбольні статті в журналах: «Спорт» (1925–1926), «Спортові вісти» (1931, 1933), «Готові» (1934–1935), «Спорт» (1936–1937), «Змаг» (1937–1939) та на спортивних сторінках універсальних періодичних видань чи спортивних додатків до них: «Руханково-Спортовий Вісник» (1922–1923) у «Поступі», «Руханка і Спорт» (1926), «Спорт і Руханка» (1928), «Спорт» (1931) у «Новому Часі», «Спорт і молодь» (1931–1934) у «Вогнях», «Фізичне виховання» (1939) у «Шляхові молоді».

На початку ХХ ст. провідною тенденцією розвитку футбольної лексики слов'янських націй, і української також, був пошук питомих відповідників до чужомовних термінів футболу. У розвідці проаналізовано лексеми найважливіших тематичних груп футбольної лексики, яка функціювала в першій половині ХХ ст., подано чужомовні терміни та українські відповідники, якими пропонували заступати запозичення з чужих мов. Прикметно, що дуже мала частка чужомовних термінів, запозичених до національної терміносистеми футболу в період її становлення наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст., використовувалася безконкуренційно; подекуди запропоновано по кілька українських відповідників до запозичених найменувань, що загалом було типовим явищем для періоду формування національних терміносистем — функціювання синонімічних термінів, інколи доволі розлогих синонімічних рядів спеціальних назв на позначення того самого поняття.

Виклад матеріалу

Для називання футбольної гри, поряд із запозиченим із англійської мови терміном *футбол* (від англ. *football* (*foot* — ступня і *ball* — м'яч) — спортивна командна гра з м'ячем (СІС 2000: 958)), який функціював у кількох графічно-фонетичних варіантах: *фудбаль*, *футбал*, *футбаль*, *футболь*, використано українські відповідники — *гра в копаний м'яч* (*гра*, від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)); *копаний*, від *копати* «ударяти, бити, штовхати ногою» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565); *м'яч* «куля з пружного матеріалу» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549)); *гра в м'яч*, *копаний ногами*; *копана*; *копаний*; *копаний м'яч*; *копанка*; *копання*; *м'яч*; *м'яч, копаний ногами*. Основною засадою проведення футбольних матчів була вимога чесної гри, на позначення якої вживано чужомовні терміни, серед яких і варваризми: *fair*; *fair play*; *фер*; і гібридні терміносполуки: *гра фер*; *гра, ведена фер*; *фер гра* (від англ. *fair play* (фейр плей) — букв. чесна, правильна гра — справедливі умови в будь-якій справі (СІС 2000: 1002), коректна гра) та їхні українські відповідники — *чиста гра* (*чистий* «не забруднений» (ЕСУМ 2012: Т. 6: 327)); *гра* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), *чесна гра* (*чесний*, від *честь* «шана, повага, гідність» (ЕСУМ 2012: Т. 6: 312)); *гра* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)).

Терміни на позначення організаційних засад футбольних змагань та регламенту проведення матчів охоплюють кілька груп номінацій. Серед назв футбольних змагань та об'єднань гравців-футболістів використувано запозичені терміни: *матч*, *меч*, *match* (від англ. *match* — змагання, суперник — спортивне змагання між двома або кількома спортсменами чи спортивними командами (СІС 2000: 624)), питомі відповідники: *гра* (*гра* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)); *змагання* (*змагання*, від *змагати* «брати гору, перемагати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 268)), що походить від *могти* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 494));

змагання копаного м'яча (змагання, від *змагати* «брати гору, перемагати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 268), що походить від *могти* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 494); *копаний*, від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549)); частини футбольного матчу мали чужомовну назву **хав-тайм** (від англ. *half* — пів, половина (СІС 2000: 958) — одна з двох половин футбольного матчу, тайм), а також українські номінації-віповідники: **півгра** (*пів* «половина» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 383–384); *гра* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **половина** (*половина* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 497)); між таймами робили зупинку, що називалась **павза** (від лат. *pausa*, що походить від грецького *pausis* — припинення) — перерва, зупинка (СІС 2000: 720), перерва між таймами футбольного матчу, яка триває 15 хвилин), питомі назви — **перерва**, **перерив** (*переривати* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 345)); на окреслення футбольної першості вживано національний термін **першенство** (*першенствувати* [*першувати*] — тримати першість; *вести перед* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 358)) та запозичену назву **мистецтво** (чемпіонат, турнір); для найменування футбольних команд використано запозичену лексему **клуб** (*клуб* — від англ. *club*, що походить від давньоангл. *clubbe* — дрюк, палиця, товариство — громадська організація, яка об'єднує людей з певними інтересами, що впливають з їхніх соціальних, професійних, наукових, політичних та інших зацікавлень (СІС 2000: 530), команда, товариство), український аналог — **дружина** (*дружина* «загін, почет», від *друг* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 133–134)); а спілка футбольних клубів мала назву **ліга** (від франц. *ligue*, що походить від лат. *ligare* — зв'язувати — спілка, об'єднання окремих осіб, установ або держав (СІС 2000: 591), об'єднання футбольних команд) або **кляса** (*клас* — від лат. *classis* — розряд, група — систематична категорія, яка об'єднує споріднені групи (СІС 2000: 526)); команду з гравців різних клубів, які представляють своє місто чи свою країну на змаганнях, іменовано запозиченою лексемою **репрезентація** (від лат. *representatio* — наочне зображення — представництво (СІС 2000: 800)), національні терміни-відповідники — **збірна** (*збірний*, від *збирати*, *брати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 247–249)), **збірна команда** (*збірний* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 247–249); *команда* «спортивний колектив на чолі з капітаном» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 529–530)).

Питомі лексеми домінували у групі назв частин футбольного поля та його розмітки: **футбольне поле** — **грище** (*грище* «забава, гра, місце для гри», від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **ігрище** (*ігрище* «гра, дитячий майданчик» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **зелена мурава** (*зелений* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 257–258); *мурава* «моріг, молода трава» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 535)), **мурава** (ЕСУМ 1989: Т. 3: 535); **лицева лінія** — **ворітня** (від *ворота*, *ворітний* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **ворітня лінія** (*ворітний* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428); *лінія* «риска, смуга, кордон, безперервний ряд», запозичено з латинської мови через посередництво польської або німецької (ЕСУМ 1989: Т. 3: 263–264)), **воротна** (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428), **воротна лінія** (від *воротний* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428); *лінія* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 263–264)), **воротова лінія** (від *ворота*

(ЕСУМ 1982: Т. 1: 428); *лінія* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 263–264)), *границя* (від *границя* «кордон» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 584)); *кути футбольного поля* — *вугли ігрища* (від *вугол* «ріг, кут» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 436)); *воротарський майданчик* — *гряда* (від *гряда* «грядка» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 608)), *приворотє* (від *при* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 568)); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)); *центральна лінія, що розділяє половини поля суперників* — *границя неприятелів* (від *границя* «кордон» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 584); *неприятель* «ворог, супротивник» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 586)); *одинадцятиметрова позначка, точка для виконання одинадцятиметрового штрафного удару* — *займа* (*займа* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 225), від *імати* «брати, ловити, хапати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 296–297)), *карна точка* (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* «картати, дорікати комусь» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21)), *одинадцятиметрівка* (*одинадцять* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 159–160); *метр* «одиниця довжини метричної системи мір», запозичення з французької мови, походить від грецького «міра» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 452)); *площі за межами футбольного поля* — *«замежі»* (від префікса *за* «по той бік» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 213); *межа* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 430–431)); *запілля* (від префікса *за* «по той бік» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 213); *поле* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 486–487)); *бокова лінія* — *межа* (*межа* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 430–431)), *межова* (*межовий*, від *межа* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 430–431)), *побочина* (*побочина* «бокова стіна», від *бік* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 194–195)); *штрафний майданчик* — *карне поле* (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21); *поле* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 486–487)), *карний пояс* (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21); *пояс* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 549)); *фланг* — *крило* (*крило* «літальний орган» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 92)), зафіксовано й запозичений термін *флянк* (*фланг* — від франц. *flanc* — бік — один з боків поля (СІС 2000: 941)).

З-поміж назв футбольного спорядження та спортивного інвентарю: запозиченими є найменування *футбольного м'яча* — *бальон* (від франц. *ballon*, що походить від італ. *ballone* (*pallone*), похідне від *palla* — куля (СІС 2000: 148]) і *півка* (від польськ. *piłka* — м'яч (ЕСУМ 2004: Т. 4: 369)); уживано й українські аналоги — *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549) та *опука* (*опука* заст. «м'яч» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 205)); національними за походженням є найменування *воріт* та окремих їхніх елементів — *брама* (*брама* «ворота» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 244), від *боронити* «захищати, забороняти» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 233)), *ворота* (*ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428); *стіжка воріт* — *жердка* (*жердка* «деталь воза», від *жердь* «дишло для повертання вітряка» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 193)), *стовп*, *стовпок* (*стовп*, *стовпок* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 422)); *сітка воріт* — *воротна сіта* (*ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)); *сіть*, *сітка* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 258)); *перекладина* — *поперечина*, *поперечка* (*поперечина*, *поперечка* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 516)), а також номінації *кутового прапорця* — *хоруговка* (від *хоругва*, *хоругов* «прапор, прикріплене до довгого держака полотнище...» (ЕСУМ 2012: Т. 6: 204)), *прапорець на тичці* (*прапор*,

прапорець (ЕСУМ 2004: Т. 4: 555); *тичка*, від *тичяти* «стирчати» (ЕСУМ 2006: Т. 5: 577), *тикати*, *тичити* «утикати тичи, ставити віхи» (ЕСУМ 2006: Т. 5: 565–566)); запозиченнями з чужих мов є лексеми *брамка* (пол. *bramka* — ворота) та *балька, бальок* (нім. *Balken* — конструктивний несучий прямолінійний елемент у вигляді бруса (СІС 2000: 147), футбольна штанга); питомі лексеми використано для називання **спортивної форми**, у якій грали футболісти — *виряд* (*виряд* «вирядження», *виряджати*, від *ряд* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 153)), *однострій* (*один* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 159) + *стрій* «одяг, наряд» (ЕСУМ 2006: Т. 5: 444)) та французьке запозичення *мундур* (франц. *monture* — збирання, оправа, спорядження — формений одяг (СІС 2000: 659)).

У групі назв гравців, відповідно до їхніх позицій на футбольному полі та функціональних обов'язків у грі, для найменування родового поняття — **гравець у футбол, футболіст** — використано українські за походженням номінації *грач* (*грач* «гра» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), *копун* (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), *м'ячевик* (від *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549)), а також запозичену — *футбаліст*; видові **назви футбольних гравців окреслено відповідно до їхньої позиції на полі**; поряд із запозиченою назвою *позиція* (від лат. *positio*, що походить від *pono* — *розміщую, ставлю* — положення, розташування (СІС 2000: 746), розташування, місце футболістів на полі), функціювали такі власне українські назви: *розставлене грачів* (*роз* + *ставлення*, від *ставити* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 389–390)); *грач* «гра» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), *розставлення грачів* (*роз* + *ставлення*, від *ставити* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 389–390)); *грач* «гра» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), *уставка на грици* (*уставка*, від *ставити* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 389–390)); **назви футбольних гравців** здебільшого є питомими номінаціями: *воротар* (*воротар* «поріг під воротами», від *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), *брамкар* (від *брама* «ворота» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 244) та від *боронити* «захищати, забороняти» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 233)), *сторож брамки* (*сторож* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 410–411, 428); від *брама* «ворота» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 244) і від *боронити* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 233)) (англійський термін *голкіпер* в українській спортивній лексиці початку ХХ ст. не використовувався); *захисник* (*захисник*, від *захист* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 244)), *оборонець* (*оборонець*, від *боронити* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 233)), *позадній* (*позадній* «задній», від *зад* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 222)), *сторож границі* (*сторож* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 410–411, 428); від *границя* «кордон» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 584)); єдиною запозиченою лексемою для називання футболіста, який допомагає воротареві захищати останній рубіж, є англійський термін *бек* (з англ. *back* — захисник у спортивних іграх з м'ячем (СІС 2000: 159)); також єдиною серед питомих **назв футболіста, який грає у півзахисті** — *заложник* (*заложник*, від *залога* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 229) і *лежати* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 212–213)), *напівзахисник* (*напів-* — складне утворення з применника *на* і основи *пів-* «половина» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 38), *половина* (ЕСУМ

2004: Т. 4: 497); *захисник*, від *захист* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 244)), *помічник* (від *помагати*, *помогти* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 510)) — є чужомовна номінація *резервіст* (з франц. *réserved* — який перебуває в резерві (СІС 2000: 791)); на позначення **гравців атаки** функціювали власне українські назви *гарцювник* (*гарцівник* «вершник», від *гарцювати* «скакати, бігати» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 478)), *лучник* (лучник «виготовлювач луків, стрілець з лука», від лук «знаряддя для метання стріл» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 301–302)), *нападач* (від *напад* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 37), походить від *насти* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 309–310)), *напасник* (*напасник* «нападник, причепа» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 37–38), походить від *насти* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 309–310)), *передовий* (від *перед* «передня частина» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 340–341)), *стрілець* (від *стріл* «постріл», *стрілити*, *стріляти*, *стрільнути* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 444–445)), *черговий* (*черговий*, від *черга* «ряд пострілів» (ЕСУМ 2012: Т. 6: 299–300)), *чільник* (від чільний (ЕСУМ 2012: Т. 6: 330), що походить від *чоло* (ЕСУМ 2012: Т. 6: 338–339)) (англійський термін *форвард* у футбольній лексиці на початку ХХ ст. не функціював); для найменування **флангових гравців**, які діють на краю поля, вжито питомі лексеми *крайник* (*крайник* «прикордонний мешканець», від *край* «кінець, зріз» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 73)), *крилевий*, *криловий* (*криловий* «крайній облавник», від *крило* «літальний орган» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 92)); а **центрального нападника** йменували *середнім передовим* (*середній*, від *середина* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 218) + *передовий*, від *перед* «передня частина» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 340–341)); для номінування форварда, який грає на позиції між центральним та фланговим нападником (за тогочасною тактичною схемою, у якій було задіяно п'ять футболістів нападу), запозичено термін *інсайд* (від англ. *inside* — усередині — у футболі... — гравець, який у лінії нападу займає положення між центральним та крайнім гравцями (СІС 2000: 472)); ще одне найменування гравця, не пов'язане з його ігровою позицією, а лише з функцією **очільника дружини**, це запозичена лексема *капітан* (від лат. *capitaneus*, що походить від *caput* — голова — старший гравець у спортивній команді (СІС 2000: 501), серед питомих відповідників цієї назви — *вожай* (*вожай* «вожак, провідник», від *вести*, *водити* «здійснюватися, існувати» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 363–364)), *начальник* (*начальник*, від *начал*, *начало* «начальство» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 53) і від *почати* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 545–546)), *привідця*, *провідник* (від *провадити* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 590) і від *вести*, *водити* «здійснюватися, існувати» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 363–364)).

Назви суддівського корпусу та інших осіб, причетних до проведення футбольного матчу охоплюють як власні, так і чужомовні лексичні ресурси: серед **найменувань суддів** домінують питомі назви: *суддя в полі* — *голова* (*голова* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 550–551)), *роз'ємник* (*роздіймати* «рознімати», *роздійняти* «розняти», *роздоймити* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 108)), *роземник* (*роздіймати*, *роздійняти*, *роздоймити* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 108)); **боковий суддя** — *суддя граничний* (*суддя*, *судия*, від *суд* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 466–467); *гра-*

ничний, від *границя* «кордон» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 584)), *суддя межовий* (*суддя* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 466–467); *межовий*, від *межа* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 430–431)), *суддя автовий* (*суддя* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 466–467); *автовий*, від *аут* — запозичення з англійської мови, від прийменника «поза, зовні» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 98)), останній з термінів є гібридним іншими особами, дотичними до підготовки та проведення матчів із футболу є **представники тренерського штабу та футбольні функціонери**; тут використано такі чужомовні номінації: **тренер** (від англ. *trainer*, що походить від *train* — навчати — викладач фізичної культури; спеціаліст з певного виду спорту, що керує тренуванням спортсменів (СІС 2000: 905)), **функціонер** (від франц. *fonction-naire* — працівник апарату будь-якої... організації (СІС 2000: 957)).

Група назв уболівальників та уболівальницької підтримки об'єднує питомі та запозичені лексеми: **кібіц** (від польськ. *kibic* — уболівальник), українські назви: **сторонник** (*сторонник* «прибічник», від *сторона* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 428)), **прихильник** (*прихильник*, від *хилити* (ЕСУМ 1982: Т. 6: 173–174)), **приклонник** (*при* + *клонити*, *кланятися* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 465)), **видець** (*видець* «спостерігач, свідок», від *вид* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 369–370)); **фанатик** (від лат. *fanaticus* — несамовитий — людина, пристрасно захоплена своєю справою, віддана якимось поглядам, заняттям), уболівальник, який віддано підтримує улюблену команду (СІС 2000: 924)); **дампінг**, **дупінг** (від англ. *doping* — те, що стимулює фізичну і психічну діяльність (СІС 2000: 389), уболівальницька підтримка, вболівання).

Назви ударів по м'ячу охоплюють як номінації родового поняття — **удар** (*удар*, *удар*, від *ударити* «вчинити удар, покарати» (ЕСУМ 2012: Т. 6: 18–19)), **коп** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **стріл** (*стріл* «постріл», стрілити, стріляти, стрільнути (ЕСУМ 2004: Т. 4: 444–445)), що є питомими лексемами, так і низку видових понять — різновидів ударів, серед яких домінують українські назви, проте зафіксовано й кілька запозичень: на позначення **вільного удару** — **вільний** (*вільний*, від *воля* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 423)), **вільний коп** (*вільний*, від *воля* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 423); від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **вільне копненє з місця** (*вільний*, від *воля* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 423); від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)); *місце* «простір, місцевість» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 484)); **удар головою** — **головка** (*головка*, від *голова* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 550)); **удар від воріт** — **грядяк** (від *гряда* «грядка» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 608)); питомі найменування **штрафного удару з 11-метрової позначки** — **займак** (*займа* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 225)), **одинадцятиметровий** (*одинайцять* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 159–160)); *метр* «одиниця довжини метричної системи мір», запозичення з французької мови, походить від грецького «міра» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 452)) і чужомовний запозичений термін **пенальді**, **пенальті** (від англ. *penalty*, букв. — покарання — у футболі — одинадцятиметровий штрафний удар по воротах суперника (СІС 2000: 723)); **штрафний удар** — **карний** (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21)),

карний коп (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21); від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **карний стріл** (*карний*, від *кара* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 381), *корити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 20–21); *стріл* (ЕСУМ 2994: Т. 4: 444–445)), **копняк** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **провинний коп** (*провинний*, від *вина* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 376–377); від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)); **перший удар по м'ячу на початку тайму** — **закон** (*за* + від *копати* «ударяти, бити, штовхати ногою» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **перше копнення** (*перший* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 358); від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)); національні номінації **коп з рога** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565); *ріг* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87–88)), **копнення з кута** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565); *кут* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 161)), **наріжник** (*наріжник* «один із снопів, які вкладаються на розі солом'яного даху; кроква фронтону», від *наріжний* «кутовий, розташований на розі» (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87–88)), **наріжняк** (від *наріжний* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87–88)), **ріг** (*rig* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87–88)), **роги** (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87–88) та чужомовний термін **корнер** (від англ. *corner* — *ріг* — у футболі — штрафний кутовий удар, який здійснює з кутового сектора футбольного поля один із гравців атакуючої команди (СІС 2000: 560)); **волей** (від англ. *volley* — *політ* (СІС 2000: 224) — удар, нанесений із льоту), український аналог — **удар з лету** (*удар*, від *ударити* (ЕСУМ 2012: Т. 6: 18–19); *лет*, від *летіти*, *літати* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 226–227)).

Назви ігрових моментів: тут функціують такі запозичення: **авт**, **аут** (*аут* — з англ. *out* — *поза*, *зовні* — положення в спортивних іграх, коли м'яч ... потрапляє за межі бокових ліній ігрового поля, майданчика (СІС 2000: 135), *вкидання м'яча з-за меж поля*); національні відповідники до цієї чужомовної назви: **викидання м'яча з побочин** (*викидання*, від *кидати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 429–430); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549); *побочина* «бокова стіна», від *бік* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 194–195)), **вмет м'яча руками з побочин** (*в* + *мет*) «кидок, змах, постріл», від *метати* «кидати, викидати» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 448–449); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549); *побочина* «бокова стіна», від *бік* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 194–195)), **бічняк** (від *бік* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 194–195)); поряд із запозиченою номінацією **гол**, **голь** (мн. *голі*) (від англ. *goal* — букв. *мета*, *гол*, *фініш*, *старт*, *ворота*, походить від давньоангл. *gāl* — *перешкода* (СІС 2000: 297), *забитий у ворота суперника м'яч*), зафіксовано низку питомих назв на позначення моменту взяття воріт — **ворота** (*ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **добути ворота** (*добутий*, від *добути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **добуття воріт** (*добуття*, від *добути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **здобута брамка** (*здобути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99); *брама* «ворота» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 244)), **здобута** (*здобути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99)), **здобуттє воріт** (*здобуття*, від *здобути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **здобуті ворота** (*здобути* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 98–99); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **стрілені ворота** (від *стрілити*, *стріляти* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 444–445));

ворота (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)); для називання *положення поза грою* — **оф-зайд**, **офсід**, **off side** (*офсайд* — від англ. *off side*, що походить від *off* — поза і *side* — край, сторона) — у деяких командних спортивних іграх (футболі...) — положення «поза грою», при якому гравець опиняється у вигідній позиції щодо суперника, але здобуває її з порушенням правил гри (СІС 2000: 702)) функціювало й кілька власнемовних номінацій — **відсторона** (префікс *від*, що означає рух від чого і до чого (ЕСУМ 1982: Т. 1: 390); *сторона* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 428)), **відсторонь** (мн. *відсторони*) (*відсторонь* «осторонь», від *сторона* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 428)), **поза-грою** (*поза* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 479); *гра* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **спалений** (від *палити* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 264–266));

Кількісно найбільшу групу футбольної лексики складають назви дій футболістів на полі; серед назв атаквальних дій гравців на футбольному полі синонімами до українських термінів **напад** (*напад* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 37), походить від *насти* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 309–310)), **наступ** (*наступ*, від *ступати* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 459)) є чужомовні лексеми: **акція** (з лат. *actio* — дія) — дія, спрямована на досягнення якоїсь мети (СІС 2000: 50), дія, спрямована на здобуття воріт суперника); **атак** (*атака* — з франц. *attaque* — напад — швидкий і рішучий наступ (у спорті, грі тощо) (СІС 2000: 128)); **інтервенція** (від лат. *interventio* — утручання, що походить від *intervenio* — приходжу, втручаюся (СІС 2000: 476) — атака на чужі ворота, вдала гра проти суперника); **офензива** (від франц. *offensive* — наступальна тактика, напад); для називання захисних дій гравців поряд із запозиченою лексемою **дефензива** (від франц. *défensive*, *défendre* — захищати, обороняти — оборона, оборонна тактика (СІС 2000: 348), лінія захисту на футбольному полі), використовувались питомі відповідники **захист** (*захист* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 244)), **оборона** (*оборона*, від *боронити* «захищати, забороняти» (ЕСУМ 1982: Т. 1: 233)) та гібридний термін — **задня формація** (*задній*, від *зад* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 222)); номінаціями інших футбольних дій є: **дріблінг** (*дриблінг* — від англ. *dribbling* — у деяких спортивних іграх — ведення гравцем м'яча (СІС 2000: 393)), українські відповідники: **перепровадження м'яча вузжем** (*провадити*, від *вести* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 363–364); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549); *вузь* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 437)), **дроблення м'яча** (*дробити*, від *дріб* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 128–129); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549)); **комбінація** (від лат. *combinatio* — поєднання — поєднання чого-небудь, що зумовлене певним задумом (СІС 2000: 538), сукупність дій футболістів на полі, зумовлена певним задумом), український відповідник **заграння** (*заграти* від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586)), **зіграння** (*зіграти* від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586)); для називання передачі м'яча між футболістами використано однокореневі чужомовні найменування, в яких розмежовано однократну та багатократну повторювану дію: **пас** (від англ. *pass*, букв. — передавати — у спортивних іграх — передача м'яча...партнерові по команді (СІС 2000: 716), питомі відповідники

— **копненє** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)), **подавання** (*подавати*, від *дати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 13–15)), **подання** (*подання*, від *дати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 13–15)); а також **пассінг** (перепасовування м'яча між партнерами), український аналог — **перепроводжування м'яча** (*проводити*, від *вести* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 363–364)); *м'яч* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 549)); назва дії, пов'язаної із затримкою м'яча, це — **стоппінг** (від англ. *stop* — зупиняти (СІС 2000: 863), зупинка м'яча), українські відповідники — **задержуванє** (від *держати* «тримати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 38–39)), **задержання** (від *держати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 38–39)), **зупин** (*зупин*, від *зупинити*, *зупиняти* та *п'ясти* «випинати, витріщати» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 650–651)); для називання різноспрямованих ударів функціювали переважно питомі номінації: **викоп** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)); **відкоп** (від *копати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 565)); **перестрілювання** (від *стрілити*, *стріляти* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 444–445)); **подаванє** (*подавати*, від *дати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 13–15)), **подання** (ЕСУМ 1985: Т. 2: 13–15), **подавання** (*подавати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 13–15)); **пробій** (*пробити* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 186–187)), **перебій** (*перебій*, від *бити* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 186–187)) та чужомовний термін **центра** (мн. *центри*) (*центр* — від лат. *centrum*, що походить від грец. *kentron* — стрекало, осереддя (СІС 2000: 970), навішування до центру футбольного поля, навісний удар у центр); швидкісні ривки футболістів мали власне українські назви **випад** (*випад*, від *випасти* і від *пасти* «упасти, звалитися» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 309–311)), **зрив** (*зрив*, від *зірватися*, *зриватися* та від *рвати* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 35–36)); обігрування гравця протилежної команди йменували лексемами **киванє** (від *кивати* «похитувати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 428)), **кивання** (від *кивати* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 428)); а штовхання суперника руками — **друленє** (від *друлити* «штовхати, кидати» (ЕСУМ 1985: Т. 2: 135)), **друляння** (від *друляти*, *друлити* (ЕСУМ 1985: Т. 2: 135)); надійну оборону власних воріт окреслено питомими термінами **криття** (*криття* «верхній одяг», від *крити* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 95)), **мурованє воріт** (від *мурувати*, *мур* «кам'яна або цегляна стіна; огорожа» (ЕСУМ 1989: Т. 3: 535)); *ворота* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 428)), **муровання** (від *мурувати*, *мур* (ЕСУМ 1989: Т. 3: 535)); для називання вдалих і невдалих дій воротаря вживано чужомовних термінів: **робінзонада** (від прізвища англійського воротаря, що вміло боронив свої ворота) — добра, надійна гра (*сейв* — від англ. *save* — зберігати, рятувати) воротаря, який зберігає свої ворота не здобути ми, відбиваючи удари в площину воріт чи ловлячи м'яч у руки після ударів по воротах; „**кікса**” (*кікс* — від англ. *kicks*, що походить від *kick* — удар, поштовх — невдалий удар у грі [в більярд, коли кий лише ковзнув по кулі] (СІС 2000: 522)); помилка воротаря, невдала гра воротаря під час перехоплення м'яча, якого він торкається, але не ловить і не відбиває);

Цікавою є група назв підсумкових результатів матчів та здобутих очок, у якій зафіксовано низку лексем, утворених морфолого-синтаксичним способом від питомих твірних основ, коли прикметники субстантивувалися

(приклади цих назв нижче виділено підкресленням); поряд із чужомовною лексемою **результат** (від лат. *resultatus* — відображений — підсумок, показник майстерності (як правило, спортивної) (СІС 2000: 792)), яка окреслює рахунок футбольного матчу, вживано питомі лексеми **вислід** (*вислід* «дослідження, результат дослідження, наслідок», від *вислідити*, *слід* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 302)), **відношення** (*відношення*, від *нести*, *носити* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 77)); для називання виграшних, програшних та нічийних підсумків футбольних матчів функціювали українські лексеми: **виграна** (від *виграти*, походить від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **побіда** (*побіда* «перемога» (ЕСУМ 2004: Т. 4: 466), від *біда* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 192)) (виграш); **вирівнання** (від *вирівнати*, що походить від *рівнати* «рівняти» та *рівний* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 87)), **нерішена** (від *не* + *рішити* «прийти до висновку, розв'язати» (ЕСУМ 2006 Т. 5: 97–98)), **нерозіграна** (*не* + *розіграти*, від *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), **так-на-так** (*так* (ЕСУМ 2006: Т. 5: 504)) (нічия); **прогрена** (поразка) (від *програти*, що походить від *про* + *грати* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 586–587)), а для номінування нічиєї — ще й запозичений термін **реміс** (ситуація у спортивній грі, коли жодна зі сторін не перемогла); результати матчів оцінювано відповідною кількістю очок, для називання яких використано українську номінацію **точка** (*точка* «графічний знак, цятка» (ЕСУМ 2006: Т. 5: 611)) та запозичені лексеми **нота** (*нота*, від лат. *nota* — знак, зауваження (СІС 2000: 679)) — очко, оцінка, бал, нараховані за результат у футбольному матчі) і **пункт** (*пункт*, запозичене через польське або німецьке посередництво з латинської мови (ЕСУМ 2004: Т. 4: 633)).

Паритет питомих і чужомовних лексем збережено й у групі назв різновидів футбольного тренувального процесу: родовим найменуванням тут є номінація **тренінг** (тренування — від англ. *training*, що походить від *train* — виховувати, навчати) — спеціальний тренувальний режим (СІС 2000: 905), український аналог — **заправа** (*заправа* «підготування», від *правий* (ЕСУМ 2004: Т. 4: 550–551)); серед видових назв функціювали лексеми **шпринт**, **шпрінт** (*спринт* — від англ. *sprint*, що походить від скандинавського *gesprintan* — викидати, вивергати (дим, лаву)) — у бігових видах легкої атлетики, ковзанярському, лижному спорті, плаванні тощо — змагання на короткі дистанції (СІС 2000: 855], один із видів тренувань у футболі — біг на коротку дистанцію), питомий відповідник — **біги короткі** (*біг*, від *бігти* (ЕСУМ 1982: Т. 1: 191–192); короткий (ЕСУМ 1989: Т. 3: 42)).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Як показав аналіз, в українській футбольній лексиці першої половини ХХ століття функціювали питомі та запозичені назви. Найчастіше для називання футбольних понять використано лексичні ресурси української мови, коли загальноживаним словам надано спеціального термінного значення (*брама, границя, жердка, крило, межа, побіда, ріг, стовп, тичка*) або на

основі питомих ресурсів (твірних основ та словотворчих афіксів) створено футбольні назви (*видець, викоп, відкоп, воротар, грище, коп, крайник, помічник, приворітє, стріл*). До більшості чужомовних термінів було запропоновано власне українські відповідники (*бальон — м'яч, дефензива — захист, капітан — провідник, комбінація — загранє, корнер — наріжняк, офензива — напад, пас — копненє, пенальті — одинадцятиметровий, результат — вислід, флянк — крило*), іноді це були розлогі синонімічні ряди конкурентних питомих найменувань (*гра в копаний м'яч, гра в м'яч, копаний ногами, копана, копаний, копаний м'яч, копанка, копанья, м'яч, м'яч, копаний ногами — футбол; грач, копун, м'ячевик — футболіст; захисник, оборонець, позадній, сторож границі — бек; гарцовник, лучник, нападач, напасник, передовий, стрілець, черговий, чільник — форвард*). Серед запозичень із чужих мов домінували, закономірно, англіцизми (*авт, бек, волей, голь, дріблінг, інсайд, матч, офзайд, пассінг, стоппінг, тренінг*), які потрапили в український дискурс разом із відомостями про футбольну гру, яку започатковано у Великобританії. Меншою є частка чужомовних футбольних термінів, запозичених із французької, латинської, польської мов. Зіставляючи українську футбольну лексику досліджуваного періоду зі сучасною футбольною терміносистемою української мови, з прикрістю можна констатувати, що відсоток питомих найменувань відчутно зменшився; навіть там, де століття тому було запропоновано власне мовні лексеми на позначення футбольних понять, у сучасній мові вживається чужомовний термін. У перспективі варто простежити динаміку використання власних та чужомовних футбольних лексем упродовж усього періоду розвитку футболу в Україні та проаналізувати вплив мовних та позамовних чинників на їхнє функціонування.

Бібліографія

- Лаврівський В., 1900, *Копана: Association Football*. Львів.
 Боберський І., 1906, *Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч*, Львів.
 Верхола О., 1926, *Копаний м'яч*. Львів.
 ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*, у 7 т., ред. кол. О.С. Мельничук та ін., 1982–2012, Київ, Т. 1–6.
 СІС — *Словник іноземних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень*, уклад. Л.О. Пустовіт та ін., 2000, Київ.

Development of Ukrainian football vocabulary in the Eastern Halychyna at the beginning of the 20st century

Summary

A detailed examination of the materials of Ukrainian sports periodicals at the end of the XIXth and the beginning of the 20th century and special editions of that time dedicated to football gives us the opportunity to trace the development of Ukrainian football vocabulary in the Eastern Halychyna of that period. Analysis of different thematic groups of football vocabulary at its initial but very intensive stage of its formation showed that in terminological football vocabulary borrowing football names was practiced, and correlation between national and foreign components was in favour of the former. It is remarkable that here and there loanwords had a few Ukrainian equivalents each, which was typical for the period of formation of national terminological systems — functioning of synonymic terms, sometimes extensive synonymic rows of special names denoting the same notion.

Keywords: Ukrainian football terminology, thematic group of football vocabulary, native name, loanword, synonym

Rozwój ukraińskiej leksyki piłkarskiej w Galicji Wschodniej na początku XX wieku

Streszczenie

Artykuł stanowi podsumowanie badań nad rozwojem ukraińskiego słownictwa piłkarskiego w Galicji Wschodniej na przełomie XIX i XX wieku. Badanie zostało przeprowadzone na korpusie tekstów pochodzących z ukraińskich czasopism sportowych oraz publikacji specjalistycznych poświęconych tematyce futbolowej, wydawanych od końca XIX do lat trzydziestych XX wieku.

Analiza różnych grup tematycznych leksyki piłkarskiej z okresu jej początkowego, a zarazem intensywnego rozwoju wykazała, że wśród terminoleksyki piłki nożnej funkcjonowały jednocześnie nazwy rodzime i zapożyczone. Z badania wynika również, że wzajemny stosunek składników ukraińskich i obcojęzycznych rysował się na korzyść tych pierwszych. Ponadto na podstawie badanych artykułów prasowych odnotowano, że autorzy tekstów czasami wysuwali propozycje stosowania ukraińskich odpowiedników nazw zapożyczonych. Takie zachowanie językowe było typowym zjawiskiem w czasie kształtowania się ukraińskich systemów terminologicznych i przejawiało się między innymi funkcjonowaniem bliskoznacznych terminów, czasem długich synonimicznych szeregów nazw specjalnych, dla oznaczania tego samego pojęcia.

Słowa kluczowe: ukraińska terminologia piłki nożnej, grupa tematyczna słownictwa piłki nożnej, nazwa rodzima, zapożyczenie, synonim